

Колковска, Сия. Нови икономически названия в българския език, възникнали от медицински термини. – В: Лексикографията и лексикологията в съвременния свят. Материали от IV национална конференция с международно участие на Българското лексикографско дружество в чест на проф. Кристилина Чолакова, София, 21-22 октомври 2006. Велико Търново, ИК „Знак’94”, 2007, с. 303–310.

Нови икономически названия в българския език, възникнали от медицински термини

New economic terms in Bulgarian which originate from medical terms are discussed in the paper. The economic meanings of the analyzed words are developed as a result of metaphor. The used metaphorical models are analyzed and it is pointed out that they are common for a lot of languages. Two explanations about that correlation are discussed.

В статията се разглежда една група названия на понятия от икономическата сфера в българския език, които са възникнали чрез семантично преосмисляне на медицински термини. Семантичният развой на изходните названия води до използването им във вторична номинативна функция, при което те започват да означават понятия от икономическата област. Така при тях се развиват нови, икономически значения.

Обект на внимание тук са такива икономически значения, появили се в нашия език през последните 10-15 години. Относително неотдавнашната им поява ги причислява към семантичните неологизми. Всички те са се развили в резултат на метафорично преосмисляне.

Интересът към тези семантични неологизми е продиктуван от активизирането на наблюдавания модел на вторична номинация в новата икономическа лексика. Колкото и малък дял в нея да заемат единиците, създадени чрез вторична номинация, а не чрез заемане¹ не може да не направи впечатление това, че сред тези единици отчетливо се обособяват названията от изходни медицински термини.

Привличането на медицински термини за назоваване на икономически понятия едва ли е случайно явление, за което говори и фактът, че то се среща в редица езици. Това явление представлява характерен пример за метафора, която, както е известно, се основава на осмислянето на явления от една сфера чрез явления от друга [вж. Дж. Лейкоф, М. Джонсън, 1980].

Анализираните названия са резултат от използването на метафорични модели, които в когнитивната лингвистика се определят като тип когнитивни модели, като чрез последните, съгласно с концепцията на Лейкоф, протича процесът на категоризация в естествения език [Дж. Лейкоф, 1988].

Метафоричните модели включват според Лейкоф област на източника, област на целта и основание за метафорично преосмисляне, като в процеса на метафоричен пренос структури от областта на източника се проектират в структури от областта на целта въз основа на сходство между тях [Дж. Лейкоф, 1988: 31-32; G. Lakoff, 1990: 288, 435].

Основанията за метафорично преосмисляне на медицински термини като *колапс*, *шокова терапия*, *инжекция*, при което се развиват съответни икономически значения, са лесно установими. Новите, икономически значения се отнасят най-общо за кризисни процеси в икономиката и дейности за тяхното преодоляване, които се асоциират съответно с болестни процеси в човешкия организъм и с действия за тяхното лечение. Тази аналогия между боледуването на човека и разстройството на икономиката е предпоставка за метафоричното образуване на изследваните икономически названия от медицински термини.

Съществува и по-обща причина, мотивираща използването на метафорично преосмислени медицински названия в икономическия език. Като сочат две руски изследователки на когнитивната метафора в икономически текстове – Бородулина и Коломейцева [Н. Ю. Бородулина, Е. М. Коломейцева, 2005] тя дава възможност за представяне на сложните и абстрактни икономически понятия нагледно, по един по-лесен за възприемане начин, като се привличат по-прости и непосредствено наблюдаеми структури. Това е причината за нейната продуктивност в икономическия език.

Несъмнено когнитивният подход е много подходящ за обяснение на разглежданото явление и за описване на неговия механизъм. Неслучайно в единственото известно ни изследване върху медицински метафори в икономическия език, извършено от Ноуълз върху текстове на английски, този проблем е разгледан в когнитивен план [Ноуълз Ф., 1996]. Като се отчита ползотворността на когнитивния подход за обяснение на разглежданото явление, тук се следва друга посока в неговия анализ. То се изследва в друг план – с оглед на механизма на възникване на новото значение.

Предварително е необходимо да се уточни, че новопоявилите се икономически названия принадлежат към различни пластове на книжовния език. Значенията на една част от тях се отнасят за специални понятия и поради това съответните названия представляват икономически термини като напр. *донор*, *колапс*, *шокова терапия*. От гледна точка на терминообразуването появата на тези термини в икономическата подсистема чрез заемането им от друга терминологична подсистема може да се определи като вторична терминологизация. Икономическите значения на друга част от разглежданите названия се отнасят за понятия, които, макар и да имат отношение към икономическата област, не са специални понятия в нея. Ето

защо съответните им лексикални единици с новите си значения вече принадлежат на общоупотребимия език, което е основание за извода, че те са продукт на детерминологизация на изходните медицински термини. Тези названия се използват най-вече в публицистичния език. Като примери може да се посочат лексикалните единици *инжекция* и *на изкуствено дишане* в новите им, икономически значения.

Прави впечатление, че почти всички от разглежданите тук икономически названия имат свои съответствия в други езици, като при това са образувани вследствие на общи метафорични модели, обикновено наблюдавани най-малко в три езици (поне два от които не са родствени).

Т. напр. медицинският термин *донор* в резултат на метафоричен пренос развива ново, икономическо значение 'финансова институция или организация, заемодател или дарител на парични средства' (РНДЗ), с което се установява като термин в икономическата подсистема. Пример: *Европейският съюз е готов да стане донор на проекти, свързани с интегрирането на кандидатките за членство в ЕС*. Демокрация, 2001, бр. 241.

Аналогично ново, икономическо значение се наблюдава и при съотносителните на думата *донор* лексикални единици в други езици като напр. рус. *донор*, нем. *Spender*, англ. *donor*. Трябва да се уточни, че тук под съотносителност се има предвид не формално сходство, а близост в семантичната структура на посочените лексеми, които имат едно и също първично, медицинско значение в различните езици.

Същата съотносителност в значенията и сходство в моделите на метафоричен пренос в различни езици наблюдаваме и при почти всички от разглежданите тук названия, както ще ни убеди техният преглед.

Чрез метафоричен пренос се развива новото, икономическо значение на медицинския термин *колапс* 'внезапен срив в икономиката на една държава или в икономическата дейност на предприятие и под., който довежда до тежкото им, кризисно финансово състояние'.

Примери:

Неговата финансова империя претърпя колапс по време на кризата в страната (Новинар, 2006, бр. 5).

Националният ни ефир е докаран до финансов колапс (Кеш, 2002, бр.1).

Новото значение на лексемата *колапс* е причина за промени в нейната лексикална съчетаемост. Като икономически термин тя се съчетава с думи, с които изходният медицински термин е невъзможно или трудно да се съчетае като напр. прил. имена *финансов* и *икономически*, глагола *претърпявам* и др.

Аналогично ново, икономическо значение се наблюдава и при съотносителните на думата *колапс* лексикални единици в други езици като

напр. чеш. *kolaps*, нем. *Kollaps*, англ. *collapse*.

Семантичен неологизъм от разглеждания тип представлява и новото значение на същ. име *инжекция* 'парична сума - заем, субсидия, предоставена на държава, предприятие и др., които имат финансови затруднения'. Новото, метафорично значение на лексемата се маркира от променената ѝ съчетаемост с глаголи като *отпускам*, *получавам* и под.

Примери:

Правителството отпуска първоначална инжекция от 20 млн. долара за цирка. Стандарт, 2004, бр. 3985.

Въпреки инжекцията от \$11 млрд. от Международния валутен фонд кризата продължи да се задълбочава. Европа 2001, 1998, бр. 8.

Аналогично ново значение възниква и при съотносителните лексеми в английския и руския език съответно англ. *(financial) injection* и рус. *инжекция*.

Нови икономически значения се появяват и при някои медицински термини, които са устойчиви съчетания. Пример за това е медицинският термин *шокова терапия*, при който се развива икономическо значение 'бързо осъществяване на радикални икономически реформи - либерализация на търговията, освобождаване на цените от държавен контрол и др., предприети с цел оздравяване на икономиката и обикн. съпроводени с чувствително повишаване на цените, намаляване на доходите и голяма безработица'.

Пример:

За да запази социалния мир, правителството на Караманлис избра плавния преход вместо шоковата терапия. Капитал, 2005, бр.1.

Същият модел на метафоричен пренос се наблюдава и в други езици - при съотносителните термини в английския, руския, полския и чешкия съответно англ. *shock therapy*, рус. *шоковая терапия*, пол. *terapia szokowa*, чеш. *šoková terapie*. Тези съотносителни устойчиви съчетания също развиват нови, метафорични значения, аналогични на посоченото по-горе.

Докато разгледаните дотук нови значения датират от последните десет - петнадесет години, то икономическото значение на прил. име *животоспасяващ* се появи по-отскоро - през последните 4-5 години. Това значение е 'който има изключително, жизнено важно значение за възстановяване на доброто финансово състояние, на икономическата стабилност на предприятие и под.'. То все още има относително по-ниска честота. Наблюдава се в съчетания като *животоспасяващ заем*, *животоспасяваща инвестиция*.

Вж. и примера:

Данъчните облекчения .. са животоспасяващи за българската икономика. Демокрация, 2001, бр. 96.

С новото си значение прил. име *животоспасяващ* става част от общоупотребимата лексика. Същото ново значение е в процес на развитие и при съотносителното прил. име *life-saving* в английския език.

Единственото название от разглежданата група, чието ново, икономическо значение се е появило по специфичен за българския език метафоричен модел, на който засега не е намерен аналог в други езици (поне според наблюденията, които имаме) – това е устойчивото съчетание *на изкуствено дишане*. В икономическия език то се използва с ново, метафорично значение 'в много тежко финансово положение, застрашаващо съществуването, нормалното функциониране и изискващо финансова помощ'. В това си значение лексикалната единица се съчетава с глаголите *съм*, *намирам се*, а също *поставям*, *държа*.

Примери:

Част от дружествата на холдинга отдавна са на изкуствено дишане. Кеш, 2004, бр. 29.

Намерението на държавата е да продължи да държи на изкуствено дишане фактически фалиралите дружества. Капитал, 2005, бр. 46

Направеният преглед илюстрира съотносителността на разглежданите икономически названия с лексикални единици в други езици (с изключение на съчетанието *на изкуствено дишане*) и потвърждава предположението за използването на едни и същи модели на метафоричен пренос при тях². Този извод ни изправя пред следния въпрос – дали наблюдаваното развитие на икономически значения чрез използване на еднакви модели на семантично преосмисляне в различни езици се дължи на независим, паралелен развой вследствие на сходни когнитивни модели, чрез които протича познавателният процес у човека или е резултат от външноезиково влияние и става по аналогия, като се копира моделът на семантично преосмисляне от един от езиците.

Ако се приеме втората хипотеза, семантичният развой на анализирания названия може да се разглежда като проява на тенденцията към интернационализация, смятана за една от основните съвременни езикови тенденции [вж. К. Гутшмит, 1998]. Както е известно, тази тенденция е свързана с прояви на междуезиково сходство, които се дължат на езикови контакти, а не на родство между езиците [вж. Л. Смирнов, 1998: 220]. За да бъдат смятани определени прояви на междуезиково сходство за интернационални, е необходимо те да се наблюдават най-малко в три езика, като поне два от тях не трябва да са родствени [вж. В. Акуленко, 1972; Л. Смирнов, 1998]. Както стана ясно от направения преглед, това условие е налице при анализирания названия с изключение на прил. име *животоспасяващ*³ и съчетанието *на изкуствено дишане*.

Хипотезата за развитието на анализирани икономически значения по аналогия предполага и уточнението, че това развитие е свързано със семантично калкиране. Както е известно, този процес протича именно при лексикалните единици, които развиват ново, преносно значение по аналогия, в резултат на същия модел на пренос, наблюдаван при аналогичното значение на съотносителна дума в езика източник [Д. Благоева, 2003: 134]. Вече стана ясно, че това изискване се удовлетворява от голяма част от разглежданите тук названия. За възможен източник на калкиране може да се посочи английският език, който по принцип има много силно влияние при формирането на новата икономическа терминология

И така, паралелно образуване поради действие на сходни когнитивни модели или образуване по аналогия, чрез семантично калкиране – това са две възможни обяснения за появата на анализирани значения в нашия език. Категоричният избор на едно от двете обяснения е доста труден по принцип (не само при разглежданите названия). Може обаче да се отдаде известно предпочитание към едно от тях. Според нас четири от названията – *шокова терапия*, *колапс*, *донор* и *инжекция* е по-вероятно да са образувани по аналогия, чрез семантично калкиране. Основанията за това са няколко – на първо място това, че посочените думи (с изключение на същ. *инжекция*) са термини, а в терминологията чуждоезиковите въздействия са по-силни по принцип. Освен това тези лексикални единици се отнасят за понятия от икономическата сфера, които вече съществуват в други езици⁴. Логично е заедно със заемането на понятията да бъде копиран и моделът, вследствие на който са формирани техните названия. Не без значение е и фактът, че повечето от анализирани лексеми са с чужд произход, а процесът на семантично калкиране е с по-висока честота именно при чуждите думи.

В заключение може да се посочи, че независимо от това какъв е пътят на появата на разглежданите нови, икономически значения в нашия език, съответните названия намират трайно място в лексикалната му система. Един от бележите на тяхното утвърждаване е развитието на аналогични икономически значения и при думи, сродни на анализирани лексикални единици. Т. напр. след семантичното развитие на същ. имена *колапс* и *инжекция* протича сходен развой и при сродните им глаголи съответно *колабирам* и *инжектирам*⁵. Появата на семантична съотносителност и по отношение на преносните значения на двете двойки лексикални единици бележи етап в тяхното приобщаване, вече като названия с икономическо значение, към лексикалната система на българския език.

Бележки:

¹ Това наблюдение е направено при изследването на новата икономическа лексика в българския език [С. Колковска, 2006]

² Използването на общ метафоричен модел в различни езици в когнитивен план означава запазване на метафоричната концептуализация (за значението на термина "запазване на метафоричната концептуализация" вж. [Б. Алексиев, 2005])

³ Както се каза, значение, аналогично на новото, икономическо значение на прил. име *животоспасяващ* открихме само при съотносителната лексикална единица в английския език (което, разбира се, не означава, че и в други езици не съществуват такива аналогични значения)

⁴ За икономическото понятие шокова терапия може да се добави и това, че то се появява за първи път в английската икономическа теория. Ето защо в случая може да се твърди с повече сигурност, че названието шокова терапия с икономическото си значение е семантична калка в различните езици, развита под влияние на английския.

⁵ Възможно е тласъкът за този развой да идва от семантичното преосмисляне на същ. имена *колапс* и *инжекция*, като все пак е трудно да бъдем категорични в този извод.

Цитирана литература

Акуленко, В. 1972   Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков, 1972.

Алексиев, Б. 2005   Контрастивни аспекти на терминологичната метафора. АДД, С., 2005.

Благоева, Д. 2003   Интернационални и национални елементи в речниковия състав (аспекти на калкирането в съвременните славянски езици). – In: *Internacionalizmy v novè slovní zásobě* (Sborník příspěvků z konference, Praha, 16.-18. června 2003). Praha, 2003, 133–140.

Бородулина, Н. Ю., Коломейцева, Е. М. 2005   Модель метафоры и метафорические модели (на материале русских и французских экономических текстов). – В: *Обработка текста и когнитивные технологии № 11* (сборник от VIII Международна конференция "Когнитивное моделирование в лингвистике". Москва – Варна), 2005.

Гутшмит, К. 1998   К. Gutschmidt. Понятието тенденция в Пражката лингвистична школа и неговото значение за синхронното изучаване на славянските езици. – In: *Slavica Pragensia ad tempora nostra*. Praha, 1998, 97–102.

Колковска, С. 2006   Тенденциите към интернационализация и национализация в новата българска икономическа терминология. – В: *Сборник от национална конференция "Националният език в условията на*

чужди влияния и глобализация" (посветена на 125-годишнината от рождението на акад. Ст. Младенов), С., 2006.

Лейкоф, Дж. 1988 Мышление в зеркале классификаторов. В: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII: Когнитивные аспекты языка. М., 1988.

Лейкоф, Дж. 1990 G. Lakoff. Women, Fire and Dangerous Things: What categories reveal about mind. Chicago, 1990.

Лейкоф, Дж., Джонсън, М. 1980: G. Lakoff, M. Jonson. Metaphors We Live By. Chicago, University of Chicago Press, 1980.

Ноуълз, Ф. 1996 F. Knowles. Lexicographical Aspects of Health Metaphors in Financial Text. – In: Proceedings of EURALEX'96, part II, 789–796.

РНДЗ Е. Пернишка, Д. Благоева, С. Колковска. Речник на новите думи и значения в българския език. С., 2001.

Смирнов, Л. 1998 К вопросу об интернационализации лексики современных славянских литературных языков. – В: Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Т. 4. Сравнително и съпоставително езикознание. София, 1989, 218–226.